

Юрій СТЕЦИК,

кандидат історичних наук, доцент кафедри давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) stetsyk_u_o@ukr.net

РЕЗИДЕНЦІЇ СПАСЬКОГО ВАСИЛІАНСЬКОГО МОНАСТІРЯ: ФУНДАЦІЙНО-МАЙНОВІ АСПЕКТИ (XVII–XVIII ст.)

На підставі актової документації розглянуто фундації монастирських резиденцій у Ступниці, Сушиці Великій та Терлі. Окреслено проблему часу заснування монастирів. Визначено місце обителі у міжконфесійному протистоянні XVII ст. Розглянуто судові суперечки про приналежність монастирських землеволодінь. З'ясовано повинності монастирських підданих. Подано обставини ліквідації монастирів.

Ключові слова: резиденція, фундація, монастир, протестація, маніфестація.

Лит. 18.

Jurij STETSYK,

Ph.D. In History, Associate Professor of Ukraine Ancient History and Special Historical Disciplines Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) stetsyk_u_o@ukr.net

THE SPAS BASILIAN MONASTERY REZIDENS: FOUNDATION-PROPERTY ASPECTS (17–18 CENTURIES)

On the basis of act documentation the monasterial property in Stupnica, Sushycja Welyka and Terlo foundation are considered in the article. The problem of the time foundation of monasteries is outlined. The location of monastery is determined in interconfessional opposition of XVII century. The judicial spores are considered about belonging of monasterial landownerships. The duties of monasterial nationals are found out. The monasteries liquidation circumstances are given.

Key words: rezidens, foundation, monastery, protestation, manifestation.

Ref. 18.

Юрій СТЕЦИК,

кандидат исторических наук, доцент кафедры древней истории Украины и специальных исторических дисциплин Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) stetsyk_u_o@ukr.net

РЕЗИДЕНЦИИ СПАССКОГО ВАСИЛИАНСКОГО МОНАСТЫРЯ: УЧРЕДИТЕЛЬНО-ИМУЩЕСТВЕННЫЕ АСПЕКТЫ (XVII–XVIII ВЕКА)

На основании актовой документации рассмотрены учредительства монастырских резиденций в Ступнице, Сушице Великой и Терле. Очерчена проблема времени основания монастырей. Определено место обителі в межконфессиональном противостоянии XVII века. Рассмотрены судебные споры о принадлежности монастырских землевладений. Определены обязательства монастырских подданных. Представлены обстоятельства ликвидации монастырей.

Ключевые слова: резиденция, учредительство, монастырь, протестація, манифестація.

Лит. 18

© Стецик Ю. Резиденції Спаського Василянського монастиря: фундаційно-майнові аспекти (XVII–XVIII ст.)

Постановка проблеми. Точного часу заснування Спаського монастиря досі не встановлено. Дослідники припускають, що чернеча обитель могла бути заснована раніше XIII ст. Існує версія, що коли у 1069–1071 рр. польський король Болеслав Сміливий завоював Перемишль, перемишльський єпископ був змушений перенести єпископство за межі завойованої території – далі на схід Галичини, до тодішнього княжого Самбора з резиденцією у Свято-Преображенському монастирі, поблизу с. Спас, де перебував до 1079 р [5, 58]. Із цих відомостей дізнаємося, що Спаський монастир міг існувати ще в домонгольських часах і бути заснованим у другій половині XI ст., але ці припущення залишаються не підтвержені археологічними розвідками [14, 8].

Аналіз досліджень. Якщо Спаський монастир – як потужний чернечий осередок Перемишльської єпархії постійно перебував у центрі наукових досліджень з історії культури: мистецтва, архітектури, книгописання, бібліотекознавства, архівістики, шкільництва тощо, то прикріплені до нього дрібні чернечі осередки (резиденції) із монастирськими фільварками знаходилися поза увагою дослідників або ж займали другорядне значення [14, 8]. Саме тому **метою статті** є на основі актових документів розглянути фундації монастирських резиденцій у Ступниці, Сушиці Великій та Терлі, з'ясувати час заснування монастирів.

Виклад основного матеріалу. Спаський монастир перебував у центрі міжконфесійного протистояння православних та унійних єпископів Перемишльської єпархії впродовж XVII ст. Збереглися відомості про події 21 травня 1635 р., коли відбувся напад на обитель, під час якого було вбито ігумена і поранено кільканадцять осіб [17, 407]. А. Крупецького закрили у захристії, а С. Гулевич, який прийшов православним на допомогу, забрав із церкви і монастиря різноманітні церковні предмети, що походили з Перемишльської катедри. Пізніше звільненого Крупецького було вивезено вночі до Старого Самбора, а згодом до Перемишля. Після повернення Крупецький звертався до Гулевича про відшкодування втраченого. Однак воно не було повернене ні до церкви у Спасі, ні до церкви у Перемишлі [17, 408]. Подібний випадок трапився у 1637 р., коли прихильники владики Сильвестра (Гулевича) напали на Спас [6, 134]. За сеймовою ухвалою 1641 р., Спаський монастир отримав А. Крупецький, а С. Гулевич – Лаврівський і Смільницький. Міжконфесійне протистояння завершилося у 90-х роках XVII ст., коли у 1691 р. відбувся перехід Перемишльської єпархії до унії [5, 115].

Упродовж XVIII ст. у судовому порядку розглядалося питання про приналежність землеволодіння Спаського монастиря, на які претендували перемишльські єпископи. До нашого часу збереглися протоколи свідчень від 1748 та 1758 рр. у Перемишльському гродському суді шляхетних панів Івана Паславського-Кшечковського, Павла Височанського, отців Теодора та Георгія Товарницьких, парохів с. Лінина Велика, які виступили на захист володінь Святоспаського монастиря та проти незаконного використання єпископами монастирського майна. Згадані свідки подають відомості про те, що Спаська обитель фундована як простий монастир, а не як резиденція чи катедра владики. Досить різко зазначалося, що села Страшевичі та Бусовиська мають належати до Святоспаських монастирських володінь та перебувати в розпорядженні ченців, а не владики – як єпископські бенефіції. Категорично акцентувалося, що Спаський монастир ніколи не належав тільки єпископській катедрі, але перебував під подвійним підпорядкуванням. Свідки звертали увагу і на тогочасне становище. Після Замойського синоду василіанські монастирі разом зі своїми землеволодіннями мали перейти у відання новоутвореної Провінції. Адже ще владики Інокентій Винницький вилучив села Страшевичі та Бусо-

виська із відання Спаського монастиря, прилучивши їх до своїх єпископських володінь. Після цього перемишльські владики завжди призначали економа із василіан для управління єпископськими бенефіціями [9, 371].

У Спаському монастирі було передбачено виконання ряду додаткових робіт і на користь самого монастиря. Наприклад, монастирські піддані с. Спас зобов'язувалися мочити коноплі, витирати їх на прядиво та вичісувати, приходити для очищення вимолоченого збіжжя, чистити рови для спрямування води на млин, возити власними фірами ліс для опалення та на будівельний матеріал. Сільськогосподарська діяльність, що велася у монастирських фільварках, була складовою натурального господарства і слугувала для задоволення його потреб. Монастир мав фільварки у Бусовиськах, Ступниці, Сушиці Великій, Терлі, згодом у Топільниці [8, 543]. Тож розглянемо деякі із них.

Ступниця. Неможливо встановити часу заснування монастиря через відсутність фундаційної документації. Стара дерев'яна церква була розташована на території колишнього монастиря в урочищі Монастирець. Як припускають дослідники, її збудовано на початку XVIII ст. Однак у 1894 р. на її місці зведено існуючий дерев'яний храм Св. Юрія [7, 232].

Дотичні згадки про монастир в актових джерелах стосуються 1605 р. У цьому році шляхтич Іван Городиський Ячкович вніс до Перемишльських гродських актів підтвердження зобов'язання перед о. Тимком, ченцем Ступницького монастиря грецького віровизнання, про необхідність виплати боргу у 100 злотих [10, 991].

У 1649 р. Іван Попель Колодруб, власник частки ґрунту у с. Ступниця, купив за 200 злотих право на помол у млині від Василя Чупака, а також поле біля цього млина під монастирем [11, 1347]. Проаналізувавши текст документу, можемо зробити певне припущення, що монастир у цей час продовжував функціонувати, оскільки його землеволодіння ще не були свавільно захоплені місцевою шляхтою, порівняно із ґрунтами монастиря у с. Крушельниця. Дані про цю обитель подаємо окремо в цьому ж параграфі.

Чернеча обитель у с. Ступниця не була великою, оскільки перебувала під патронатом Спаського монастиря [3, 51]. Тут, імовірно, містився монастирський фільварок, прибутки від якого використовувалися на утримання чернечої братії Святоспаської обители.

Сушиця Велика. Монастир у селі, як зазначає І. Шараневич, був створений у 1650 р. завдяки фундації «Францишка з Великих Кончиць Мнішка, каштеляна і старости Сяноцького, і його дружини Варвари» [13, 305]. За даними В. Слободяна, монастир заснований Бенджаміном Стебельським [7, 634] і стояв у частині, званій «Сушиця Камеральна». Сушицький монастир належав до чернечої обители Святого Преображення у Спасі, «стояв під його зарядом» [3, 51]. М. Кріль, посилаючись на грамоту Владислава Опольського, припускає, що монастир міг існувати й у 1375 р. Адже в документі підтверджуються права братів Гербурта і Фрідріха на володіння Добромилом, Смільницею, Старявою, Сушицею, Хировом, Городовичами, Ляшками, Чаплями, Сусідовичами з усіма їхніми монастирями [5, 107].

4 лютого 1650 р. освячено новозбудовану церкву Вознесіння Господнього [7, 634]. Як зазначає І. Шараневич, у с. Велика Сушиця здавна було три церкви, одна з яких, розташована на горі, Вознесіння Христового, належала василіанам [13, 304]. Церква була відновлена близько 1723 р., стояла скраю села у ліску, званому також і після уступлення василіан «ліском монастирським». Як вказує І. Шараневич, монахи залишили церкву у 1740 р. (він же наводить відомості, що це сталося у 1751 р. чи 1753 р. через те, що було недостатнім її вінування, що становило четвертину поля та лісок вартістю 1000

зл. Після того, як монахи залишили церкву, у 1753 р. сюди було призначено священика Василя Волянського [13, 179].

Певний час василіанам належала церква Св. Миколая, побудована у 1751 р. як дерев'яна тризрубна одноверха церква, вкрита великою шоломовою банею на світловому восьмеруку нави. Як стверджує В. Слободян, ерекційну грамоту церква Св. Миколая, звана долішньою і розташована на «Болонях», отримала від Миколи Тарла, хорунжого перемишльського, у 1556 р. У 1742 р. наділена привілеєм від Стефанії та Йосифа Вандаліна Мнішків. На жаль, вона згоріла у 1939 р [7, 633].

Відомо також, що осередок чернецтва тут існував ще у 1779 р. І на той час у селі проживало два монахи «Іоаким Сьницькій и Теофан Петрыцькій» [3, 51]. У кінці XVIII ст. під час йосифінської касати монастир був зліквідований.

Дослідники зазначають, що у 1897 р. у церкві Св. Миколая (1700 р.) с. Муроване (Ляшки Муровані) Старосамбірського району було встановлено іконостас із монастиря Сушиці Великої роботи різьбяр Фердинанда Маєрського з Перемишля та маляра Антона Яблоновського [7, 624]. Ця церква у с. Муроване міститься у споруді колишнього латинського мурованого барокового костелу, збудованого у 1700 р. і переданого у 1796 р. (розпорядженням губернських влад) греко-католицькій громаді. М. Гелетович, дослідниця давніх ікон, що були передані до Національного музею ім. А. Шептицького у Львові, зазначала, що у ньому знаходиться ікона «Радість Дитини» зі с. Сушиця Велика. Ця робота належить до однієї з ранніх ікон та «показує рідкісний для української іконографії варіант». Мистецтвознавець також припускає, що з монастиря зі Сушиці міг походити художник Олексій – перший у переліку малярів, які мають найбільшу збережену творчу спадщину. Його ідентифікують з перемишльським майстром Олексієм Горшковичем (він належав до перемишльського об'єднаного цеху золотарів, конвісарів та малярів [2, 8].

Сьогодні на околиці села, на пагорбі все ще стоїть дерев'яна церква Вознесіння Господнього, де, за переказами місцевих жителів, колись був монастир

Терло. Про монастир у с. Терло згадували у своїх історичних розвідках І. Крип'якевич, М. Кріль, М. Коссак, А. Кучера, В. Слободян, С. Стжетельська Гринбергова, І. Мицько та інші. Дослідники зазначають, що чернеча обитель Різдва Пресвятої Богородиці у с. Терло походить з часів князя Лева. М. Коссак вважає, що «Монастырок той стояв пѳд зарядом монастыра Св. Спаського» [3, 52]. Перша письмова згадка про монастир Різдва Пресвятої Богородиці походить з 1415 р [4, 46].

Зокрема, цитується грамота польського короля Ягайла, який підтвердив попівство священику Михайлові та його нащадкам при церкві «святого Рождества Богородици на дѣдинѣ Терлѣ при всемъ при томъ, что прислушало ѳ слушаеть изъ вѣку вѣку вѣчного церкви святого му... тву монастырю терлецкому, со всеми оужитки, съ лѣсы, з бортми сѣножатми, с нивами, ставами, с потоки. А такжѣ оставляемъ эго яко за князя Льва были, за рускихъ княжить» [4, 62]. Цей факт також наводить у своєму краснавчому дослідженні С. Стжетельська Гринбергова [18, 99]. Згадана грамота відома як копія.

Монастир існував і в пізніших роках. У 1655 р. о. Йосиф Волошиновський, настоятель монастиря, введений у володіння підданими с. Терло на підставі угоди між о. Йосифом та Теодором Бандрівським про застава підданих на суму 250 злотих [12, 223]. Зберігся, за даними істориків, нотолінійний Ірмологіон із с. Терло [5, 135].

У 1706 р. о. Теодор Ямінський, парох с. Терло, вписав до Перемишльських судових актів унійної Консистоїї заповіт про дарування після смерті своїх ґрунтів на потреби парафіяльної церкви, щоби відправляти заупокійні богослужіння щосуботи [15, 15].

Однак проти таких рішень виступила дружина пароха Єва із Шептицьких Ямінська, яка згодом, у 1718 р., внесла заяву до судових книг унійної Перемишльської Консисторії про звільнення від судових обов'язків свого чоловіка о. Теодора Ямінського, пароха с. Терло, який, хоча й має дітей, однак виявив бажання при натхненні Св. Духа вступити до василіанського монастиря [16, 22]. Упродовж другої половини XVIII ст. обитель фігурує у джерелах як резиденція Спаського монастиря, що проіснувала до 1779 р.

У 1772 р. за наказом цісаря Йосифа II австрійський уряд видав указ, за яким у 1786–1789 рр. більшість галицьких монастирів були розформовані. Зокрема, був ліквідований Спаський монастир (1786 р.). Пізніше наказ про його знесення (07.01.1789 р.) надвірна канцелярія зупинила, однак уже було пізно [1, 246]. В його будівлях поміщено адміністративну установу, яка у наступних роках була розібрана. Церква існувала до 1816 р. Із каменю і цегли збудували господарські приміщення [17, 405].

Висновки. Спаський монастир впродовж XVII – XVIII ст. постійно перебував в епіцентрі різноманітних судово-майнових суперечок, які спочатку виразилися у міжконфесійному протистоянні православних та прихильників унії, а згодом між василіанами та перемишльськими владиками. Така увага очевидно засвідчувала про наявність вагомого економічного підгрутя, яке сформувалося у монастирському фільварку протягом XIII – XVI ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вуйцик В. Храм XIII ст. Спаського монастиря / Володимир Вуйцик // Вісник Укрзахідпротреставрація. – 2004. – № 14. – С. 245–247.
2. Гелитович М. Богородиця з дитям і похвалою : Ікони з колекції Національного музею у Львові / Марія Гелитович. – Львів : Вид-во «Свічадо», 2005. – 136 с.
3. Коссак М. Монастирі Галичини (передрук довідкової частини праці 1867 р.) / М. Коссак // Лавра. – 1999. – №10. – С. 42–64.
4. Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу (передрук 1926 р.) / Іван Крип'якевич // Лавра. – 1999. – № 5. – С. 34–52.
5. Кріль М. Старосамбірщина. Історія і культура / Михайло Кріль. – Львів : Піраміда, 2009. – 600 с.
6. Мицько І. Край обителів / Ігор Мицько // Старосамбірщина – II : Альманах. – Львів : Місіонер, 2002. – С. 130–139.
7. Слободян В. Церкви України : Перемишльська єпархія / Василь Слободян. – Львів, 1998. – 760 с.
8. Стецик Ю. Монастирські фільварки Перемишльської єпархії (кінець XVII – XVIII ст.) / Юрій Стецик // Історія релігій в Україні: науковий щорічник 2008. Кн. I. – Львів : Логос, 2008. – С. 541–545.
9. Стецик Ю. Органи самоуправління василіанських монастирів Перемишльської єпархії (кінець XVII – XVIII ст.) / Юрій Стецик // Urzedy panstwowe, organy samorzadowe i koscielne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku. – Krakow : Avalon, 2010. – S. 369–374.
10. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІАЛ). – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 70. – С. 991–992.
11. ЦДІАЛ. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 376. – С. 1347–1350.
12. ЦДІАЛ. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 382. – С. 223–224.
13. Шараневич И. Черты зь історії церковныхъ бенефицій и мырского духовенства въ Галицкой Руси / Исидор Шараневич. – Львов : Типографія Ставроп. Института, 1897. – 318 с.
14. Швед М. Спаський та Лаврівський монастирі – осередки духовності й культури в Галичині / М. Швед – Львів : Місіонер, 2000. – 112 с.
15. Archiwum Państwowy w Przemyślu (dalej APP). – Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu (dalej ABGK). – Supl. – Syg. 92. – Str. 14–15.

16. APP. – ABGK. – Supl. – Syg. 8. – Str. 22–23.
17. Kuczera A. Samborszczyzna : Ilustrowana monografia miasta Sambora i ekonomji Samborskiej. – T.1. / Aleksander Kuczera. – Sambor, 1935. – 420 s.
18. Strzetelska Grynbergowa S. Staromiejskie ziemia i ludność. / Praca nagrodzona na konkursie ogłoszonym przez Zazarzad Muzum imienia Dzieduszyckich / S. Strzetelska Grynbergowa. – Lwów : Nakładem Muzeum imienia Dzieduszyckich z drukarni E. Winiarza, 1899. – 530 s.

REFERENCES

1. Vujcik V. Hram XIII st. Spas'kogo monastirja / Volodimir Vujcik // Visnik Ukrzahidproektrestavracija. – 2004. – № 14. – S. 245–247.
2. Gelitovich M. Bogorodicia z ditjam i pohvaloju : Ikoni z kolekcii Nacional'nogo muzeju u L'vovi / Marija Geletovich. – L'viv : Vid-vo «Svichado», 2005. – 136 s.
3. Kossak M. Monastiri Galichini (peredruk dovidkovoї chastini praci 1867 r.) / M. Kossak // Lavra. – 1999. – № 10. – S. 42–64.
4. Krip'jakevich I. Seredn'ovichni monastiri v Galichini. Sproba katal'oru (peredruk 1926 r.) / Ivan Krip'jakevich // Lavra. – 1999. – № 5. – S. 34–52.
5. Kril' M. Starosambirshhina. Istorija i kul'tura / Mihajlo Kril'. – L'viv : Piramida, 2009. – 600 s.
6. Mic'ko I. Kraj obitelej / Igor Mic'ko // Starosambirshhina – II : Al'manah. – L'viv : Misioner, 2002. – S. 130 – 139.
7. Slobodjan V. Cerkvi Ukraїni : Peremis'ka jeparhija / Vasil' Slobodjan. – L'viv, 1998. – 760 s.
8. Stecik Ju. Monastirs'ki fil'varki Peremishl's'koї jeparhii (kinec' XVII – XVIII st.) / Jurij Stecik // Istorija religij v Ukraїni: naukovij shhorichnik 2008. Kn. I. – L'viv : Logos, 2008. – S. 541–545.
9. Stecik Ju. Organi samoupravlinnja vasilianskih monastiriv Peremishl's'koї jeparhii (kinec' XVII – XVIII st.) / Jurij Stecik // Urzedy panstwowe, organy samorzadowe i koscielne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku. – Krakow : Avalon, 2010. – S. 369–374.
10. Central'nij derzhavnij istorichnij arhiv Ukraїni u m. L'vovi (dali CDIAL). – F. 13. – Op. 1. – Spr. 70. – S. 991–992.
11. CDIAL. – F. 13. – Op. 1. – Spr. 376. – S. 1347–1350.
12. CDIAL. – F. 13. – Op. 1. – Spr. 382. – S. 223–224.
13. Sharanevich I. Cherty z' istorii cerkvyonyh' beneficij i myrskogo duhoven'stva v' Galickoj Rusi / Isidor Sharanevich. – L'vov : Tipografija Stavrop. Instituta, 1897. – 318 s.
14. Shved M. Spas'kij ta Lavrivs'kij monastiri – osередki duhovnosti j kul'turi v Galichini / M. Shved – L'viv : Misioner, 2000. – 112 s.
15. Archiwum Państwowy w Przemyślu (dalej APP). – Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu (dalej ABGK). – Supl. – Syg. 92. – Str. 14–15.
16. APP. – ABGK. – Supl. – Syg. 8. – Str. 22–23.
17. Kuczera A. Samborszczyzna: Ilustrowana monografia miasta Sambora i ekonomji Samborskiej. – T.1. / Aleksander Kuczera. – Sambor, 1935. – 420 s.
18. Strzetelska Grynbergowa S. Staromiejskie ziemia i ludność. / Praca nagrodzona na konkursie ogłoszonym przez Zazarzad Muzum imienia Dzieduszyckich / S. Strzetelska Grynbergowa. – Lwów : Nakładem Muzeum imienia Dzieduszyckich z drukarni E. Winiarza, 1899. – 530 s.

Статтю подано до редакції 24.02.2015 р.